

Володимир Бобиль, доцент кафедри «Облік, аудит та інтелектуальна власність» Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, кандидат економічних наук

РИЗИК-ФАКТОРИ ТА РИЗИК-РЕЗУЛЬТАТИ НА РІЗНИХ РІВНЯХ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Значний негативний вплив сучасної фінансової кризи на банківський сектор України підтвердив актуальність проблем управління ризиками на мікро- та макрорівнях, вирішення яких вимагає подальшого теоретичного дослідження.

Питання щодо удосконалення системи ризик-менеджменту банківських установ досліджується у наукових роботах С. Брайнович-Братанович¹, Х. Ван. Грюнінга, Т. Васильєвої², А. Єпіфанова, В. Зотова³, С. Козьменко⁴, Т. Осипенко⁵, Ю. Потійко⁶, Л. Примостки⁷, Б. Пшика⁸.

Незважаючи на значну кількість досліджень, слід зауважити, що питання взаємозв'язку ризик-факторів (ризика, які можуть дестабілізувати роботу не тільки окремого банку, а й всього банківського сектору країни) з ризик-результатами розкрито недостатньо повно.

З цієї причини метою статті є: 1) визначення категорій «ризик-фактор» та «ризик-результат»; 2) дослідження взаємозв'язку ризик-факторів з ризик-результатами на рівні банку (мікрорівень); 3) виокремлення ризик-факторів, що генерують банківські кризи (макрорівень).

З початку розглянемо варіанти класифікацій банківських ризиків.

Національний банк України (НБУ) надає наступне визначення банківському ризику: «це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку»⁹.

При цьому спеціалісти НБУ поділяють банківські ризики на дві групи: фінансові (піддаються кількісній оцінці) і функціональні (не піддаються кількісній оцінці). До фінансових відносяться кредитний ризик, ризик

¹ Грюнінг Х. Ван. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском [Текст] / Х. Ван Грюнінг, С. Брайнович-Братанович. – М.: Весь Мир, 2004. – 150 с.

² Управління ризиками банків [Текст]: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.

³ Зотов В. А. Банковские риски на практике [Текст] / В. А. Зотов. – Бишкек: [б.и.], 2000. – 128 с.

⁴ Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку [Текст]: навч. посіб. / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми: Університетська книга, 2003. – 734 с.

⁵ Осипенко Т. В. О системе рисков банковской деятельности [Текст] / Т. В. Осипенко // Деньги и кредит. – 2000. – № 4. – С. 28-30.

⁶ Потійко Ю. Теорія та практика управління різними видами ризиків у комерційних банках [Текст] / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.

⁷ Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст]: підруч. / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

⁸ Пшик Б. І. Ситуаційне моделювання діяльності банку [Текст]: навч. посіб. / Б. І. Пшик. – Л.: ЛБІ НБУ, 2003. – 191 с.

⁹ Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик – менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу: <http://liga.com.ua>. – Назва з екрану.

ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний. До функціональних ризиків належать ризик репутації, юридичний та стратегічний.

У свою чергу, Базельський комітет виділяє такі банківські ризики: кредитний, операційний і ринковий, який у свою чергу поділяється на процентний ризик торгової книги, пайовий ризик торгової книги, валютний ризик і товарний ризик¹⁰.

Інші приклади класифікації банківських ризиків, що пропонуються науковцями та практиками у сучасній економічній літературі, подані в таблиці 1.

Таблиця 1.

Наукові підходи до класифікації банківських ризиків

Автор	Класифікація банківських ризиків
Х. Грюнінг, С. Братанович	Фінансові (чисті та спекулятивні), операційні, ділові та надзвичайні
А. Єпіфанов, Т. Васильєва	Зовнішні ризики (ризик стихійних лих, ризик країни, політичні, нормативно – правові, економічні, ризик конкуренції) та внутрішні ризики (ризик управління, ризик організації банківських операцій, фінансові).
В. Зотов	Ризики за балансовими та позабалансовими операціями; ризики пасивних операцій (або депозитні ризики); ризики активних операцій (кредитний, валютний, портфельний, інвестиційний, ризик ліквідності)
Ю. Потийко	Кредитний, процентний, валютний, ризик ринку цінних паперів та ризик дострокової вимоги депозитів
Т. Осипенко	Кредитний, ринковий, ризик ліквідності, операційні ризики, правовий ризик, управлінські ризики
Б. Пшик	Кредитний, регіональний, інфляційний, ризик ліквідності, процентний (ризик зміни ставок відсотка), валютний, ринковий, базисний, ризик неплатоспроможності
С. Козьменко, Ф. Шпиг, І. Волошко	Ризики, що пов'язані із особливостями клієнтів, та ризики банківських операцій (ризик активних операцій, ризик пасивних операцій)
Л. Примостка	Ризик ліквідності, кредитний, ризик неплатоспроможності, ризик варіабельності

На нашу думку, оптимальним є розподіл банківських ризиків на дві групи: ризик-фактори та ризик-результати.

Ризик – фактори – це група ризиків, що визначається за двома критеріями: по-перше, вони пов'язанні з чинниками зовнішнього середовища (функціональні ризики) або з недоліками в організації фінансово-господарської діяльності банку (операційні ризики), по-друге, вони є факторами виникнення ризик-результатів.

До функціональних ризик-факторів відносяться політичний ризик, юридичний, ринковий, ризик ліквідності ринку та ризик ділової репутації. До операційних ризик-факторів належать технологічний, ризик виконавця, інноваційний, корпоративний та стратегічний (див. рис 1).

¹⁰ International Convergence of Capital Measuremeny and Capital Standards. A Revised Framework. [Text] / Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – 2005. November.

Ризик–результати – це група ризиків, які потенційно можуть призвести до відхилення від спланованих фінансових показників діяльності банку¹¹. До цієї групи відносяться такі ризики:

1. Кредитний – ймовірність відхилення від запланованих фінансових показників через невиконання позичальником зобов'язань перед банком. Кредитний ризик доцільно розподіляти на індивідуальний (конкретний контрагент банку) та портфельний (сукупна заборгованість) ризики.

2. Балансовий - ймовірність відхилення від запланованих фінансових показників через втрату збалансованості між активами і пасивами банку.

3. Процентний – ймовірність відхилення від запланованих фінансових показників внаслідок зміни процентних ставок.

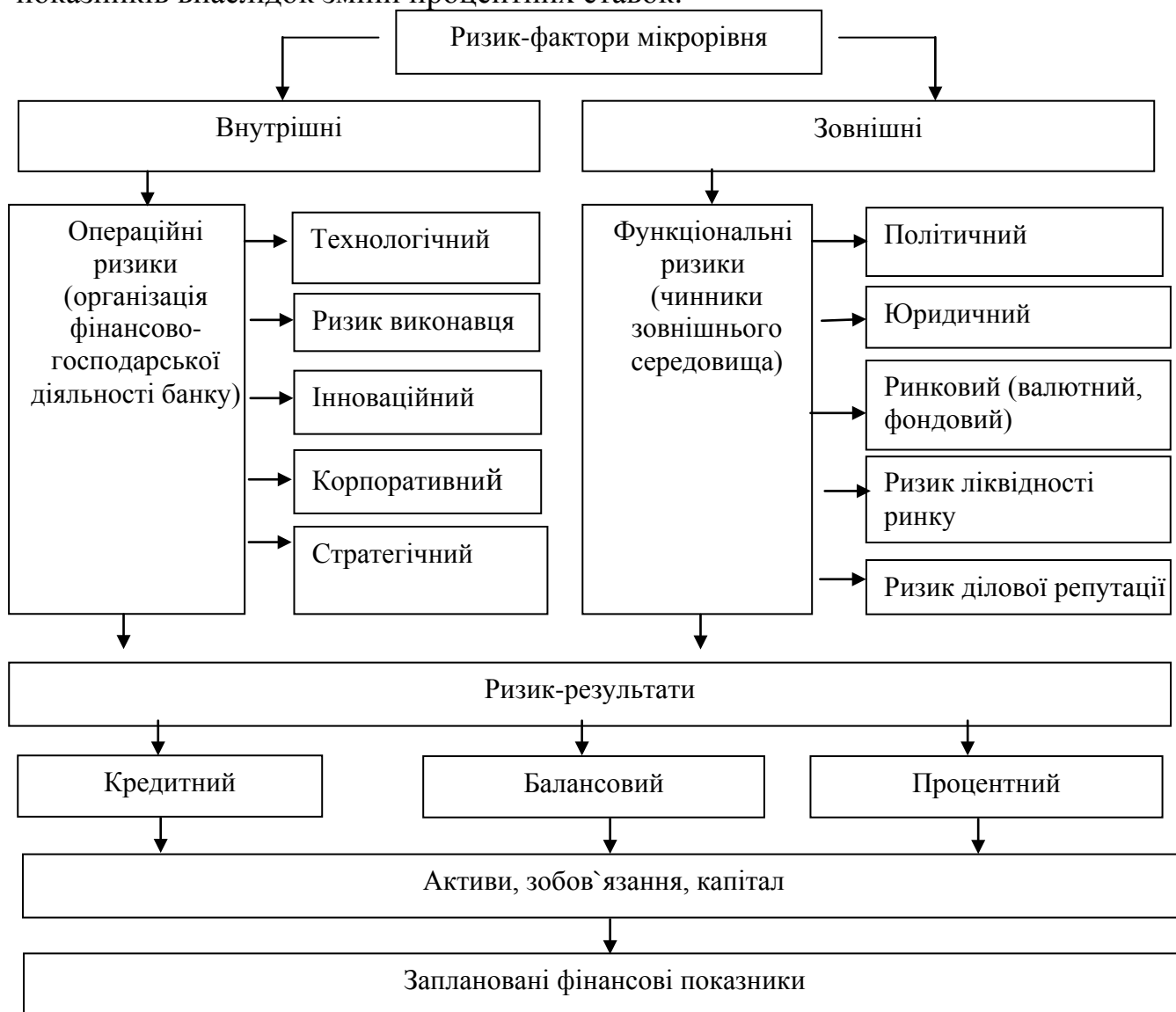

Рис. 1 Взаємозв'язок ризик-факторів з ризик-результатами на рівні банку (мікрорівень)

¹¹ Бобиль В.В. Основні внутрішні ризик-фактор та ризик-результати банку [Текст] / В. Бобиль // Наука та інновації - 2013 : тез. доповідей ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., (7–15 жов.). / Перемишль : Sp.zo.o. «Nauka i studia». – 2013. – Т. 1. – С. 13–15.

Зазначимо, що деякі з вищеназваних ризик-факторів можуть призвести не тільки до дестабілізації роботи окремого банку, а й бути однією з головних причин виникнення банківської кризи.

Більшість економістів здійснюють класифікацію банківських криз за допомогою декількох критеріїв: за наслідками, за рівнем прояву, за формою прояву, за масштабом поширення та за географічним поширенням (таблиця 2)¹².

Таблиця 2.

Класифікація банківських криз

Критерії класифікації	Вид банківських криз	Характеристика
За наслідками	жорстка	Супроводжується рецесією, яка збігається з 10% зниженням вартості активів; значною доларизацією зобов'язань (понад 179 % від офіційних валютних резервів); низькою ліквідністю банківської системи (відношення приватних кредитів до депозитів, що перевищує 178%); від'ємним приростом ВВП
	стандартна	Фінансові втрати не становлять загрози для подальшого функціонування банківського сектора
За рівнем прояву	мікрорівень	Банкрутство обмеженої кількості банків не поширюється на всю фінансову систему та не викликає широкомасштабного економічного спаду (відсутність дестабілізаційного впливу на інфляцію та бюджетний сектор)
	макрорівень	Значний від'ємний вплив кризи на економічну активність, прибутки та безробіття, коли витрати на реструктуризацію становлять 15 – 20% ВВП
За формою прояву	латентна	Часткова неспроможність банків виконувати більшість своїх функцій при функціонуванні банківської системи в цілому
	відкрита	Типова банківська криза, що проявляється банківськими банкрутствами, банківською панікою та іншими кризовими явищами
За масштабом поширення	часткова	Криза банківської системи, що охоплює або окремі сектори системи, або окремі регіони всередині країни
	системна	Характеризується неспроможністю більшості банків виконувати умови укладених з вкладниками контрактів через невиконання зобов'язань позичальниками банків або знецінення активів
За географічним поширенням	локальна	Банківська криза національного масштабу, зумовлена суто внутрішніми макроекономічними диспропорціями та деструктивними чинниками
	регіональна	Банківська криза, що охоплює групу країн із приблизно однаковими дестабілізаційними факторами та кризовими передумовами
	світова	Банківська криза, що набуває глобального характеру поширення в основних регіонах світу
За ризик-фактором	ринковий	Банківська криза, що виникла через накопичення ринкового ризику

¹² Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи [Текст] / І. Зарицька // Вісник НБУ. – 2009. – № 10. – С. 20– 29.

ризик ліквідності ринку	Банківська криза, що виникла через ризик ліквідності ринку
кредитний	Банківська криза, що виникла через накопичення кредитного ризику
політичний	Банківська криза, що виникла через політичний ризик
юридичний	Банківська криза, що виникла через юридичний ризик

Як зазначалося вище, на нашу думку, банківська криза виникає внаслідок реалізації накопичених певних ризиків. Такі ризик-фактори відносяться до групи функціональних ризиків, що пов'язані з чинниками зовнішнього середовища. Ризик-фактори макрорівня за своєю структурою відрізняються від ризик-факторів мікрорівня: на макрорівні дещо послаблено вплив ризику ділової репутації, але існує висока можливість виникнення банківської кризи через накопичення кредитного ризику.

Таким чином, пропонуємо доповнити класифікаційні ознаки банківських криз ще одним критерієм – за видом ризиком-фактором, який став основною причиною формування банківської кризи, а саме:

- банківські кризи, що виникли через накопичення ринкового ризику, який може бути пов'язаний з посиленням інфляції, завищеним валютним курсом, високими темпами девальвації валюти, збільшенням кількості високоризикованих цінних паперів тощо;

- банківські кризи, що виникли через накопичення кредитного ризику, який може бути пов'язаний з надмірною банківською експансією, наростанням частки негативнокласифікованих активів банківського сектору, необґрунтованою зміною облікової ставки національним регулятором тощо;

- банківські кризи, що виникли через накопичення ризику ліквідності ринку, який може бути пов'язаний зі зростанням дефіциту державного бюджету, державного боргу, лібералізацією фінансових ринків тощо;

- банківські кризи, що виникли через політичні ризики, які можуть бути пов'язані з політичною дестабілізацією, зміною зовнішньоекономічних факторів та зовнішнього курсу розвитку країни,

- банківські кризи, що виникли через юридичні ризики, які можуть бути пов'язані з ринковими реформами, регулятивною політикою тощо (см. табл. 2).

Зазначимо, що вказані ризики можуть бути причиною виникнення не тільки банківських, а й фінансових криз.

Наприклад, одна з перших фінансових криз (1825 р.) була «спровокована» ринковим ризиком: бурхливе зростання компаній і післявоєнне збільшення грошової маси призвели до спекулятивного ажіотажу на Лондонській фондовій біржі, що змусило Банк Англії збільшити облікову ставку (це рішення спричинило крах фондового ринку)¹³.

Інші масштабні фінансові кризи вказані в таблиці 3.

Таблиця 3.

¹³ Neal L. The Financial Crisis of 1825 and the Restructuring of the British Financial System [Електронний ресурс] // Review. – 1998. – may/june. – P.53-76. (Federal Reserve Bank of St. Louis) – Режим доступу до ресурсу: <http://research.stlouisfed.org/publications/review/98/05/9805ln.pdf>

Класифікація фінансових криз за видами ризиків-факторів

Початок кризи	Країна	Ризик-фактор	Характеристика
1825 р.	Англія	Ринковий	Крах фондового ринку через збільшення облікової ставки Банку Англії
1836 р.	Англія, Франція	Ризик ліквідності ринку	Скорочення міжнародних золотих резервів і вплив капіталу в США.
1837 р.	США	Кредитний	Зменшення кредитування бавовняного бізнесу призвело до банківської паніки, що стало причиною збою національної платіжно-розрахункової системи.
1857 р.	США	Ринковий	Обвал фондового ринку внаслідок спекуляцій з акціями залізничних компаній
1873 р.	Австрія, Німеччина	Кредитний	Збільшення рівня негативних внутрішніх кредитів, що фінансували спекулятивний бум ринку нерухомості
1907 р.	США	Ризик ліквідності ринку	Криза ліквідності трастових компаній, яка поширилася на банки
1914 р.	Франція, Німеччина	Ринковий	Розпродаж цінних паперів іноземних емітентів з метою фінансування військових дій
1929 р.	США, Англія, Франція, Німеччина	Ринковий	Обвал фондового ринку через зменшення вартості цінних паперів на 60-80 %
1973 р.	США, країни Європи	Ринковий	Підняття світової ціни на нафту на 67 % через рішення країн-членів ОПЕК понизити об'єми видобутку
1987 р.	США, Австралія, Канада, Гонконг	Ризик ліквідності ринку	Погіршення ліквідності ринків через значне зниження капіталізації декількох крупних компаній в США
1994 р.	Мексика	Ризик ліквідності ринку	Вплив капіталу через лібералізацію фінансового ринку
1997 р.	країни Південно-Східної Азії	Юридичний	Зміна регулятивної політики
1998 р.	Росія	Ризик ліквідності ринку	Значний державний борг, піраміда державних короткострокових облігацій
2004 р.	Україна	Політичний	Дестабілізація політичної ситуації
2007 р.	Країни світу	Кредитний	Збільшення рівня негативних іпотечних кредитів у США
2014 р.	Україна	Політичний	Дестабілізація політичної ситуації

На думку С. Науменко, банківська криза, як і фінансова, має три фази: загострення (наявність диспропорцій у розвитку банківської системи, посилення впливу капіталу з банківських установ), стабілізація (поступове

поліпшення показників функціонування банківської системи), оновлення (нормалізація роботи банківської системи)¹⁴.

На нашу думку, кожна з цих фаз пов'язана з силою дії (максимальна, середня, мінімальна) певного ризик-фактора. У кожній фазі національний регулятор має здійснювати дії, що вказані в таблиці 4.

Таблиця 4

Дії національного регулятора за фазами банківської кризи

Фаза	Характеристика	Дії національного регулятора
Загострення (максимальна дія ризик-фактора)	Збільшення розміру сумнівних та безнадійних кредитів у кредитному портфелі банків	Надання державних кредитів, державних гарантій за виданими банківськими кредитами; зниження облікової ставки національного регулятора; компенсація банкам частини збитків, які виникають за сумнівними та безнадійними кредитами
	Відплив депозитних вкладів	Уведення заборони щодо дострокового зняття депозитних вкладів; надання державних гарантій за всіма депозитними вкладами
	Збільшення розміру неліквідних активів	Обмеження банківських тарифів; викуп за рахунку державних фондів проблемних активів; націоналізація банку; розширення переліку активів, які приймаються національним регулятором у якості застави за кредитами
	Погіршення економічних нормативів банку	Підвищення фінансової дисципліни; надання державних ресурсів на рекапіталізацію банків; зниження економічних нормативів та мінімальних резервних вимог для комерційних банків; уведення тимчасової адміністрації
Стабілізація (середня дія ризик-фактора)	Поступове поліпшення показників функціонування банківської системи	Скасування заборони щодо дострокового зняття депозитних вкладів, приватизація націоналізованих банків,
Оновлення (мінімальна дія ризик-фактора або ризик відсутній)	Подальший розвиток банківського сектора (впровадження нових банківських продуктів, збільшення розмірів кредитування, ресурсної бази)	Лібералізація валютного курсу, збільшення нормативів резервування, зняття обмеження з банківських тарифів, реструктуризація банківських боргів

Зазначимо, що банківські та фінансові кризи все частіше повторюються. Так Міжнародний валютний фонд у своїй доповіді 2003 року нарахував 117 локальних криз¹⁵.

¹⁴ Науменко С. Проблеми підтримки фінансового сектора в умовах світової кризи [Текст] / С. Науменко // Вісник НБУ. – 2009. – № 10. – С. 8– 15.

¹⁵ 128. Доклад МВФ по вопросам глобальной финансовой стабильности. – Режим доступа: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Foreign_rep.pdf. - Заглавие с экрана.

Більшість локальних і всі світові фінансові кризи пов'язані з банківськими дефолтами та розповсюдженням негативних економічних наслідків, які не контролюються країнами світу.

Висновки. Теоретичне дослідження взаємозв'язку ризик-факторів з ризик-результатами дає можливість подальшого удосконалення систем ризик-менеджменту банків України.

Діагностування чинників походження банківських криз дозволило ввести додаткову критеріальну ознаку «банківська криза за видом ризику», яка виокремлює ризик-фактор, що став головною причиною виникнення певної кризи. Це дає можливість досліджувати фінансову нестабільність з урахуванням причино-наслідкових зв'язків, сприяє удосконаленню системи аналітичних показників прогнозування та механізму завчасного реагування на зміни чинників зовнішнього середовища.

Література:

1. Грюнинг Х. Ван. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском [Текст] / Х. Ван Грюнинг, С. Брайонович–Братанович. – М.: Весь Мир, 2004. – 150 с.
2. Управління ризиками банків [Текст]: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Спіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Спіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
3. Зотов В. А. Банковские риски на практике [Текст] / В. А. Зотов. – Бишкек: [б.и.], 2000. – 128 с.
4. Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку [Текст] : навч. посіб. / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 734 с.
5. Осипенко Т. В. О системе рисков банковской деятельности [Текст] / Т. В. Осипенко // Деньги и кредит. – 2000. – № 4. – С. 28-30.
6. Потійко Ю. Теорія та практика управління різними видами ризиків у комерційних банках [Текст] / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.
7. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : підруч. / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
8. Пшик Б. І. Ситуаційне моделювання діяльності банку [Текст] : навч. посіб. / Б. І. Пшик. – Л. : ЛБІ НБУ, 2003. – 191 с.
9. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик – менеджменту в банках України [Електроний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу: <http://liga.com.ua>. – Назва з екрану.
10. International Convergence of Capital Measuremeny and Capital Standards. A Revised Framework. [Text] / Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – 2005. November.
11. Бобиль В.В. Основні внутрішні ризик-фактор та ризик-результати банку [Текст] / В. Бобиль // Наука та інновації - 2013 : тез. доповідей ІХ

Міжнар. наук.-практ. конф., (7–15 жов.). / Перемишль : Sp.zo.o. «Nauka i studia». – 2013. – Т. 1. – С. 13–15.

12. Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи [Текст] / І. Зарицька // Вісник НБУ. – 2009. – № 10. – С. 20–29.

13. Neal L. The Financial Crisis of 1825 and the Restructuring of the British Financial System [Електронний ресурс] // Review. – 1998. – may/june. – P.53-76. (Federal Reserve Bank of St. Louis) – Режим доступу до ресурсу: <http://research.stlouisfed.org/publications/review/98/05/98051n.pdf>

14. Науменко С. Проблеми підтримки фінансового сектора в умовах світової кризи [Текст] / С. Науменко // Вісник НБУ. – 2009. – № 10. – С. 8– 15.

15. Доклад МВФ по вопросам глобальной финансовой стабильности. – Режим доступа: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Foreing_rep.pdf. - Заглавие с экрана.